

TÓTH ERZSÉBET

Én lettem volna

Részlet egy emlékezésből

TÓTH ERZSÉBET (1951) Budapest

„Háttal megyek. Csak az kerül elém,
amit már elhagyok.”

Tandori Dezső

A KÉSES ANGYAL

Szerelem röpitett a költői pályára, ahogy oly sok pályatársamat. Nem hagytam abba a versírást, amikor kellett volna. Ráadásul a versek ihletője korom egyik legnagyobb költője volt, és persze elküldtem neki a kötetet, mert természetes volt, hogy a véleményét kérem. Akkoriban, 1978 körül írhatta nekem ezt a levelet:

*Kedves Erzsébet,
az ördögös véletlen akarhatta, hogy levelét még az elutazásom előtti órákban megkapjam. Franciaországba készülök, sőt, ha a lusta és körülményeskedő hivatal Sára Sanyit nem gáncsolja, már úton is volnék. Nem intézték el neki az osztrák és svájci vízumot, arra várunk. De már teljesen felkantározva.*

Így, amit írni tudok, inkább sürgöny, mint levél. A kötetét – nyugodtan, nyugtalanul – de állítsa össze. S amikor hazajövök, üljünk le, és nézzük meg az „anyagot” kívülről. Most már nem félek a sérülékeny idegrendszerétől, tehát latolgatás nélkül elmondom, amit gondolok. Gondolni persze csak árnyalatokban gondolhatok, mert előre is az a véleményem, hogy meg kell jelentetnie a könyvét. Legföljebb azt érdemes latolgatni, hogy félévvel előbb vagy később. Pontosabban: meg kell-e még várni 3-4 új vers világra jövetelét, vagy sem.

Szívesen segítek a cím megválasztásában is, ahhoz azonban ugyanolyan szerencse kell, mint a jó vershez. A képzelet beindításához ide írok magának hat címet:

*Vadlugas
Csavargóruhában
Zúzmarás Hattyú
Fekete gyöngyök
Világnap (esetleg jelzővel)
Hajnali röpülés*

A rögtönzés felelőtlen, de felszabadító hatású is lehet. (A maga késes angyalának amúgy se árt egy kis „erkölcstelen” lecke: egy kis hányavetiség!)

Ha több időm volna, szikárabb és meglepőbb címekeket találok, most mind a hat költőibb a kelleténél. Vagy csak egymás mellett mutatják ki ennyire a gyengeségüket? Aludni kell rájuk.

Minden egyébről, ami a levélből kimaradt, majd szóban akarok beszélni. Van egy olyan mondata, amit nem értek. Vagy felvilágosít, vagy magam kényszerülök arra, hogy a homályt eloszlassam. Addig is szeretettel üdvözlöm:

Csoóri Sándor

Ennyi idő után nehéz lenne megállapítani, miért lett aztán *Egy végtelen vers közepe* a cím. Ma már semmi értelme. A kötet sikeres lett, talán az eddigi leg-sikeresebb kötetem. Még ma is vannak, akik csak ennyit tudnak rólam: *Egy végtelen vers közepe*. Anyukám kedvenc kötete volt, mondják, vagy ilyesmi.

És milyen az élet? Most, hogy két halál súlyával a vállamon (Édesapám és Csoóri pár hét különbséggel, 2016-ban haltak meg) – egy másikkal kilátásban, Édesanyám ki tudja, meddig él még? – élek, itt ólálkodik a halál különböző formákban. Anyám élhet, és bár élne még vagy tizenkét évet, gondolom, de amikor nálam van, és nem a húgoméknál, hozzám is közel hozza a halál gondolatát, hogy bizony ki tudja, meddig élek én. Talán ezért írom ezt az emlékezést ilyen lassan, becsapni készülök az időt: amíg ezt írom, nem halhatok meg. *Egy végtelen vers*, aminek még nem lett, nem is lehet vége.

Különben pedig: mit érzek, amikor másolom ezeket a leveleket? Másolom akkori életemet? Bizony, beteg vagyok tőlük. Olyan mély rétegekig jutok így, harminc, negyven év után, hogy pihennem kell. Két-három hónapokat lazítok, amíg folytatni tudom a felidézést. Nem tudtam akkor, amit ma már tudok. Nem lehet veszély nélkül egymásra kopírozni az akkori lényemet a maival. Ha akkor túl érzékeny voltam, ahogy Sándor írja, ma százszorosán érzékeny vagyok akkori lényemre. Másrészt képes vagyok kívülről tekinteni magamra és a levelek írójára. Tudathasadás? Ugyan. Egy élet múlt el egymás nélkül, egymás figyelme előtt. Eltávolodtunk, de megmaradtunk egymásnak. Soha nem volt olyan, hogy hívtam valahová, tíz, húsz, harminc évvel később is, hogy ne jött volna. Ha tudott, jött, és később beszámolt az élményről.

A hatvanadik születésnapomon az Írószövetségben rendezett esten ő volt ott szinte legelőször. Mikor én megérkeztem, már ott ült, ünnepi öltözékben, fehér ing, fekete öltöny. Amikor köszöntem neki, mondta, hogy a fia hozta el, és ő is jön majd érte. Később megtelt a terem, Újhelyi Kinga gyönyörűen énekelte a verseimet, én is felolvastam, később az első portréfilmembe is bekerült, ahogy ül és néz.

Nem szeretem azt az embert – mondta Anyám többször is, amikor áradoztam Csoóriról. Miért nem? – kérdeztem. Mert soha nem írt rólad semmit. Ami nem volt igaz.

A Magyar Ifjúság Panoráma rovata 1981. szeptemberben megkérdezte Csoórit, mit csinál, mit olvas, abban a rövid cikkben említett engem is.

Valahogy az emberek leszoktak saját magukról. Mozgósítani kellene saját valódi élményképességeinket. Szüksége van az embernek a természetre, a szélfúttá nyugtalan falevelekre, a mozgó bokrok valóságos látványára. Az elmerengés is cselekvés. Én abban sem hiszek, hogy az érzelmek kivesztek a korunkból, legfeljebb válságba, zavarba kerültek... De maradjunk a tényeknél! Kiket ajánlok olvasásra, természetesen elsőként költőket: többek között Nagy Lászlót, Pilinszky Jánost, Szécsi Margitot, Orbán Ottót. És a fiatalok közül: Tóth Erzsébetet, Petri Györgyöt.

1981-ben nyilatkozta ezt, még meg sem jelent a második kötetem. Ma, 2019-ben, negyven évvel később az emberek „visszaszoktak” önmagukra, de úgy,

hogy a „szelfiktől” nem látják csak önmagukat, a világot sem, és persze remegve várják a „lájkokat”. Múvilágban élnek, törődnek is ők a valósággal?!

Viszont 1981-ben én már egy évvel túl voltam a szentendrei beszédemen, amiből óriási botrány született. Most úgy látom, ez volt életem arkhimédészi pontja. Ami akkor történt, meghatározta egész életemet.

Nem tettem mást, mint elmondtam, amit gondolok. Ez nem olyan egyszerű, mint ahogy tűnik, főleg a Kádár-rendszerben nem volt az, amikor az egész életünk tabukkal volt kikövezve. Tabu volt Trianon, úgy végeztem el az egyetemet, hogy a határainkon túl élő magyarokról egy szót sem hallottam, 1956 meg annyi volt a történelemkönyvekben, hogy a csőcselék és az arisztokraták fiai ellenforradalmat intéztek a nép hatalma ellen. Vagy valahogy így. Én meg, mert már huszonkilenc éves voltam, tartoztam magamnak annyival, hogy elmondjam: ez nem mehet így tovább. Nekem külföldi magyar írótól kell megtudnom Kádár János ötvenhatos szerepét – hogy valójában ő ölte, végeztette ki Nagy Imrét és a többieket, és az egész helyzet hamis. Ki lehet itt őszinte, amikor orosz tankok ólálkodnak még az álmainkban is? Ki szólna, ha nem én, aki tudni vélem az igazságot? Vagy legalábbis kétségeim vannak a tanítottakkal szemben. Másnap már, vagy talán még aznap este a Szabad Európa majdnem az egész beszédemet beolvasta, közvetítette. És akkor apám mit szólhatott volna, aki munkásőr volt? Belépett azonnal, amikor megalakult a díszes alakulat.

Ez volt a kisebb baj. A szentendrei beszédet, mert csak egy példányban volt meg, és azt odaadtam a szervezőknek, csak jóval később tudtam lemásolni, mert az Írószövetség könyvtárában sem találtam, nem adták oda, vagy már ott sem volt. A levegő meg... fagyos lett körülöttem, főleg, miután a József Attila Kört felfüggesztették, bár a nevemet soha nem említették.

Megjelenés előtt állt a második kötetem (*Gyertyaszentelő*) a Magvetőnél, és persze sokan mondták, ne számítsak ezek után semmire. Nem is számítottam. De hogy a barátaim közül is sokan gyanakodva néztek rám... Mit akar ez a nő? Miért hóbörög itt nekünk? Miért nem fér a bőrébe? És miért zavarja a köreinket a hősködésével?! Ez, mondjuk, várható volt, de akkor rosszulesett.

A hullámok elcsitulnak, Kardos György – volt ávós, akkoriban a Magvető igazgatója – behívatott, és a beszélgetés lényege az volt: – Nyugodjon meg, ki fogjuk adni a könyvét. Nem csinálunk magából Szent Johannát. – Nem is néztem ki magukból – gondoltam, de ez már az ajtón kívül történt.

Ment minden tovább, mintha mi sem történt volna.

Akkoriban minden így történt. Mintha mi sem történt volna.

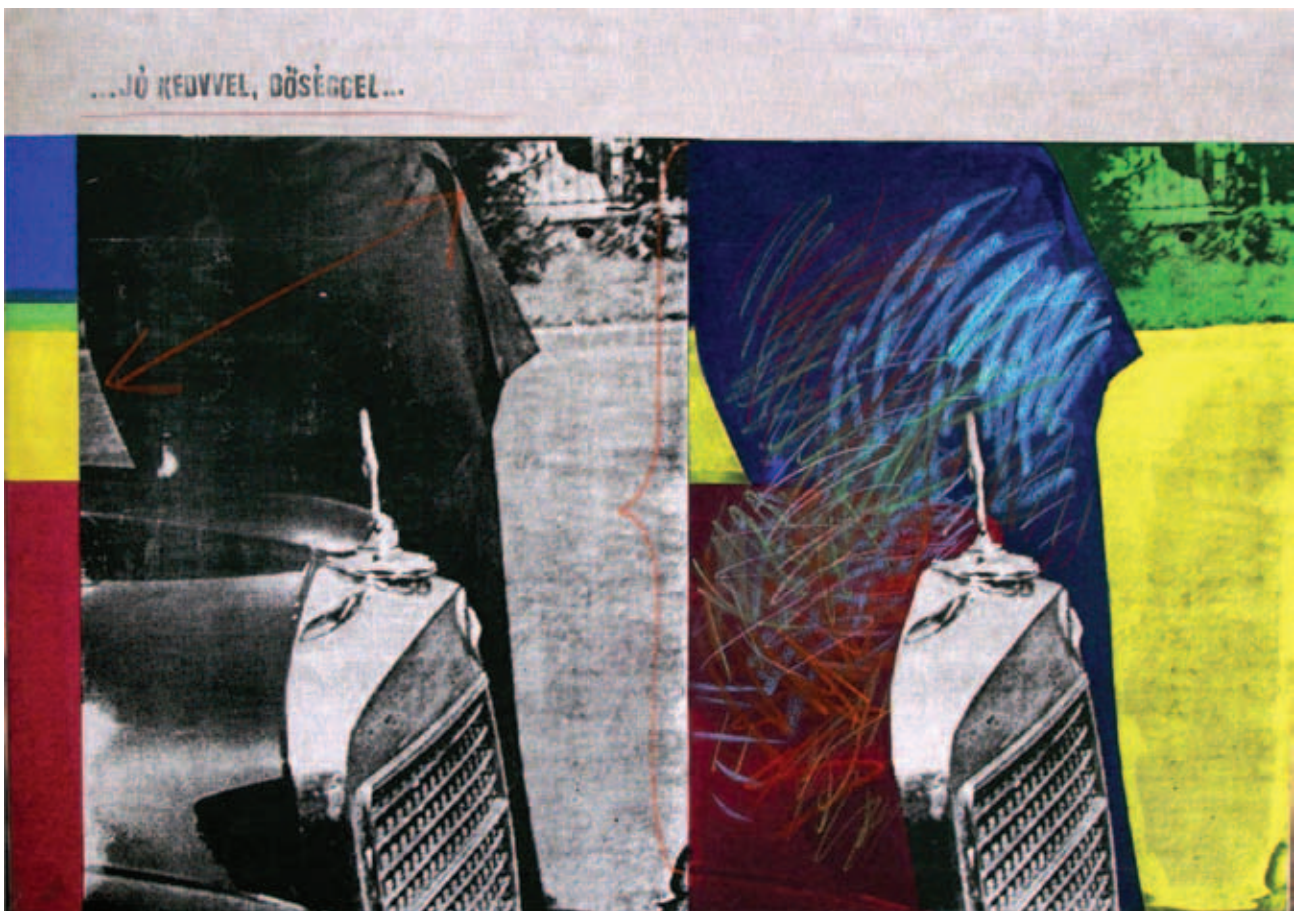
1982-ben megjelent a *Gyertyaszentelő*, második kötetem, még nagyobb siker és elismerés fogadta, mint az elsőt.

Ugrok egy nagyot, ahogy szoktam.

Naplórészlet következik:

1983. január 6. csütörtök

A Rádióújságban kellett megnéznem, milyen nap van. Január másodika óta tudom, hogy enyém a lakás, mégsem tudom megszokni. Amikor ma hazaérkeztem, 1/4 körül egy Apuhoz hasonló embert láttam kimenni a kapun. A szívem úgy vert, hogy le kellett ülnöm. Honnan tudhatta meg, hogy itt lakom? Arra is gondoltam, hogy talán hallucinálok, mert rémes idegállapotban vagyok, és már többször álmodtam róla szörnyűségeket ebben a lakásban. Nem mertem felkapcsolni a villanyt, és alig mertem kimenni a konyha felé. Az ajtónál állt valaki, csak az árnyékot láttam, és azt, hogy lassan elindul. Azután hallottam csapódni a kinti ajtót. Rohantam a szobaablakhoz. Tisztán láttam az aput elmenni, de most az előbbivel ellenkező irányba. tehát mégis igaz volt. De miért nem csöngetett be? És főleg, hogyan tudta meg?

VESELY FERENC, Képregény, 1972; Bürokrata, 1973

APÁM SZEME

Megszakítom a naplót, mert most jutott eszembe az a hihetetlen élmény, amit apu halála előtt néhány héttel éltem át. Rádöbbsentem, hogy milyen régóta nem láttam apám szemét. Már kiengedték az intenzívről a Honvéd Kórházban, 2016 őszén, és feküdt a kórházi ágyak szikrázó fehérjében, beszélni persze nem tudott, olyan oxigénhiányos agykárosodása volt, miután beütötte a fejét a fürdőkádba, csak feküdt és nézett. Soha nem láttam a szemét olyan kéknek, szinte ragyogott. Talán a fehérség tette, amiből kinézett, nem tudom. Azóta gondolkodtam ezen. Hiszen vagy húsz éve nem nézett rám, és én se igen. A homályos előszobában, ahol berendezkedett, mindig lefelé nézett, de hogy rám nem, az biztos. Elfelejtettem azt is, milyen a szeme színe. Felőlem szürke is lehetett, vagy bármi. De az a kék a kórházi fehérből kiragyogott. Szégyelltem magam, még azt se tudom, milyen színe van apám szemének. Nem nagyon néztünk egymásra. Olyan rosszak voltak a fényviszonyok...

Ezen törhettem a fejem még akkor is, amikor elindultam hazafelé, és hirtelen megláttam a kórházból kijövet a betonpallón ülni Csoóri fiát és unokáját. A Muzsikás Csoórit, a kis Csoórit, és az ő fiát, aki szintén zenész lett. Ismertük egymást futólag, leültem melléjük. Édesapád? Igen – mondta –, nagyon rosszul van. Eszembe nem jutott, hogy megnézzem, már hónapok óta nem akartam látni, tudtam, milyen állapotban van. Még valamit mondott B. Juliról, hogy milyen nehéz, és hogy... nem is kellett mondani semmit. Kívántam nekik erőt, hogy elviseljék, bármi jön.

Csoóri Sándor aznap hajnalban meghalt. Mondta a tévé.

Apám még pár hétig bírta.

VÁROM, HOGY CSÜTÖRTÖK LEGYEN

Folytatom a naplót, 1983. jan. 6.

Este itt volt az anyu, mondtam neki apu látogatását. Nagyon meg volt döbbenne. Honnan tudhatta meg? Hiszen előtte kellett titkolni legjobban, mire készülünk. Vagyis, hogy Judit néni rám hagyja a lakását, mert nincs már élő rokona, és már régóta nála laktam, ápoltam stb. De apu annyira gyűlölte Judit nénit, hogy... említeni se mertük ezt... ki-repülök végre a családi otthonból, és még férjhez sem kell mennem ezért. Péter nem hívott, én sem hívtam. Egész nap azon gyötrődtem, bemennyek-e holnap a Diába. (Akkor ott dolgoztam, diafilmek alá írtam a szöveget, legbüszkébb a *Vukra* vagyok, meg szerkesztettem is, nem volt muszáj minden nap bemenni, de ajánlatos volt – utólagos megjegyzés 2019-ből.) Ha nem megyek, és Péter véletlenül hív, akkor ezen a héten már nem találkozhatunk. Hacsak el nem jön véletlenül, bejelentés nélkül. Erre kevés az esély. Nagyon nagy önfegyelemre lenne szükségem mindenekeelőtt. Nem tudok lemondani róla. Persze, lehet, hogy majd muszáj lesz, de addig, amíg egy kis esély van, nem tudok. Fogalmam sincs, ő mit érez, én meg szinte minden percben rá gondolok. Tegnap felhívtam Sándort. Kedves, érdeklődő és szomorú volt. Azt mondta, majd felhív, és megbeszélünk valamit. Kíváncsi vagyok. E-vel most már remélem, vége mindennek. Kedden itt volt, és hajszálon múlt, hogy meg nem erőszakolt. Már éppen engedni akartam, vagy úgy tettem, hogy hagyom, amikor abba hagyta. Azt mondta, nyitva az ajtó, bárki bejöhet. Akkor elengedett, és azt mondta, csukjam be. Tudtam, hogy be van zárva, mindig bezárom. Odamentem, gyorsan kinyitottam, és sarkig kitártam. Akkor megértette, hogy

nem nyert. Március óta nem hagyta abba az ostromot, néha nagyon megsajnálta. Talán ezért merete remélni, hogy esetleg. Az a baj, hogy nem tudok durván elutasító lenni. Mennyi energia megy el így. Mióta Pétert szeretem, már nem is esik jól, ha észreveszem, hogy tet-szem valakinek. De azért megcsaltam egyszer-kétszer, bár ezek csak próbálkozások voltak, kíváncsi voltam, miért nem érzek semmit. Tényleg frigid vagyok? Ha arra gondolok, hogy ő hány-szor csalt meg a feleségével engem, semmi lelkiismeret-furdalásom nincs. De többször nem szeretnék mással semmit. Talán változtatni kellene az életformámon, hogy ne kerüljön sor ilyesmire. Mert csak addig jó, néha, egy kicsit, utána szörnyű. Az az igazság, hogy nekem a család szent. Mellette feleség, két kicsi gyerek. Ő csal. Én nem, hiszen én nem ígértem senkinek örök hűséget. Ha csal, az ő baja. Mégis én szenvedek, ő meg lehet, hogy nem is szeret. Vele minden együttlét isteni. És az is, ha csak rá gondolok. Nincs szükségem senkire rajta kívül.

Január 7. péntek

Nem mentem be dolgozni. Befizettem a 28 ezret. Délután átjött Ágh Pista. Szörnyű, hogy nem mentem el hozzájuk az ünnepek alatt, de úgy látszik, nem haragszik. Este elmentem a Hubertuszba, egy fél-óráig nem jött senki, akkor felmentem Józsiékhoz (Szervác József). Hamar megjött, később Cyprián is. Aranyosak voltak, megígérték, hogy kifestik a lakást nyáron. Nem tudom, jó lesz-e. Címet kerestünk az estünknek, de nem jutott semmi eszünkbe. Egyelőre a *Mi fájna?* címnél maradtunk. Fél tizenegykor elmentünk a Pilsenibe, bár Józsi és Cypi nem iszik most. Sz. Karcsi ott volt. Azután Egyetem presszó, Stop. Hajnalban jöttem haza. Hülyeség ez.

Jan. 8. szombat

Délután elmentem Anyuékhoz. Úgy látszott, nem vette észre, hogy másnapos vagyok. Vagy csak nem szólt? Ott aludtam, este jöttem haza. Kicsit fáj a szívem, hogy nem hívtam föl pénteken Pétert. Mindig várom, akkor is, ha nem beszélünk meg találkozót.

Jan. 9. vasárnap

Este, amikor hazajöttem az Őrjárat utcából, csöngettek, nagyon izgultam, ki lehet az, de mégis rohantam ajtót nyitni, mert mindig azt hiszem, Péter lesz. H. Albert volt. Azt mondta, azért gondolta, hogy itt-hon vagyok, mert Z. Lajostól hallotta, hogy pénteken volt mulatozás. Elég hamar elment, mert egyáltalán nem marasztaltam. Azt mondtam, mosnom kell. Hozott egy verset is, de nem nagyon tetszik. Már lefeküdtem, amikor jött Klári és Hugó. Holnap kell mennem forgatásra.*

Jan. 10. hétfő

Fehér Jutka mondta, hogy pénteken keresett Péter. Fantasztikusan örültem. Délután próbáltam hívni, de azt mondták, nincs bent, csütörtökön lehet hívni. Nem tudom, hogy bírom ki addig. Megvolt a forgatás. Nagyon rossz formában voltam. Csordás, Sz. Ákos, Bódy Gábor, Zelnik, Pohárnok és én voltunk a jelenetben. Ők aztán beszéltek, abban nem volt hiba. Alig szóltam hozzá. Nagyon nem tudok szerepelni,

* Dárday István ekkor forgatta *Átváltozások* című filmjét, amiben sok akkori értelmiségi szerepelt.

VESZELY FERENC, Kalandozásaim a film, a színház és a koncertek világában I-II., 2008

VESZELY FERENC, Kalandozásaim a film, a színház és a koncertek világában III., 2008 ►

meg máshol járt az eszem. Péternél. Utána az Egyetemen és a Stopban elittam Karcsival az 500 forintot, amit kaptam. Hajnal.

Jan. 11. kedd

Másnaposság, de nem nagyon. Sört és konyakot ittunk a Diában Ágival és Lacival.

Jan. 12. szerda

Várom, hogy csütörtök legyen. Holnap már beszélhetek Péterrel. Délután találkoznom kell Csoórral.

1983 eleje. Így éltem tehát 32 évesen, ebben a rettenetes káoszban, felelőtlenségben, mintha szándékosan romboltam volna az agysejtjeimet, amikor nagyon is szükségem lett volna rájuk, hiszen még meg kellett volna írnom az életművem, rákapcsolni kegyetlenül, mert már talán le is késtem róla, hogy valami maradandót alkossak. Ivás a Diában, minden nap, ivás este, minden nap az Egyetemen, aztán bele az éjszakába, persze mindig voltak ivócimborák, mindig volt pénz. Az már a Diától jött, túl voltam a Móricz-ösztöndíjon. Nem gondoltam semmire, csak arra, mikor találkozhatok Péterrel, a többi idő csak időrablás volt, főleg mámorban, ivászattal. Most már, mikor szinte biztosan tudom, hogy alig valamit hoztam össze, pár verseskönyv, egy regény, pár esszékötet, néhány botrány. Zavaros magánélet, férfiak ostroma, akik könnyű prédának találtak, aki rájött, hogy nem vagyok az, hamar feladta. Bár nem mindenki. Még ma is van két-három ember, akik soha nem bocsátják meg nekem, hogy éppen velük nem feküdtem le, holott az volt a hírem, hogy mindenki... ők még ma is bosszút állnak rajtam, amikor csak lehet. Pl. Sz.

Most, hogy már szinte csak halottaimhoz kötődöm, és semmi más dolgom nincs, csak várni a halált, pedig talán még húsz évet is élhetek, pontosan tudom, hogy elpazaroltam az életemet. Volt tehetségem, az biztos. De a tehetség másik, fontosabbik fele: gazdálkodni a tehetséggel. Ezeket az éveket én nem gondoltam komolyan. Eszembe se jutott, hogy meghalhatok. Ma meg minden nap eszembe jut. A halál. A halált próbálom távol tartani magamtól ezekkel a visszaemlékezésekkel, mintegy tanulságul az utókornak, ha lesz ilyen, szépen bemutatom, hogyan lehet eltékozolni a tehetséget.

NIETZSCHE SÍRT VOLNA?

Irvin D. Yalom könyveit forgatom, nála olvastam az *Amikor Nietzsche sírt* címűben: „A halálban az a jó, hogy azután már nem kell meghalni.” Én most ott tartok, hogy meg kell halni. Közben belenézek egy-két lapba, de inkább a régi, már jól bevált könyveimet olvasom. Az Élet és Irodalomba mindig belenézek, hogy legyen fogalmam, mi most a menő. *Tudatkórusok* címmel Halasi Zoltánnal beszélget Csontos Erika. Halasit szeretem, olvastam tőle pár verset, fordításokat, az írónőt, Elfride Jelineket viszont, akiről most szó van, nem csupán nem szeretem, egyszerűen borzongok tőle. Hamisnak, erőltetettnek érzem, szinte szadistának mondanám azt a felfogást, ahogy az emberekről ír. Nem hiszem, hogy prűd lennének, Thomas Bernhardot, a szintén botrányos osztrák író példaként szeretem. Jelinek Nobel-díjat kapott nemrég, ez sem jelent ma már semmit. Soha nem is jelentett. A Nobel-díj kőkemény politika. Mi nem az? Mindegy. Halasi mondja Jelinek kapcsán: „A fasizálódott Németországot és Ausztriát a háború után próbálták átnevelni. Európa nyugati felén a liberális Amerika volt a demokratikus eszmevilág megtestesítője. Az osztrák gyere-

keknek ezt a szellemiséget »tolták oda«. Aki fogékony volt rá, ezt szívta magába. Jelinek szemében is Amerika lett a szabadság szimbóluma.”

Erről az Amerikáról ír így Yalom, aki 1949-ben kezdte az egyetemet az USA-ban: „Azóta, hogy tizennégy évesen megismertem dr. Manchestert, orvos akartam lenni. Az orvoscépzésben viszont szigorú ötszázalékos kvóta vonatkozott a zsidó származású hallgatókra: a George Washington orvoskarára százan jártak, de minden évben csak öt zsidót vettek fel.”

Nem hiszek a szememnek. Kvóta? A második világháború vége után jó pár évvel? Amerikában? És a liberalizmus megtestesítője volt ez az Amerika? Ahol ugyanekkor, és még évtizedekig a négerek a buszokon csak a hátsó ülésekre ülhettek, és ha egy fehér felszállt a buszra, át kellett adni a helyüket? Zsidókvóta? Nem ezt nevezték a történelembünyvek nálunk numerus claususnak? És nem mi vagyunk azok, akik a mai napig szégyenkezünk ezért? És kérünk naponta bocsánatot, hiába? Mert a megbélyegzés nemcsak Isten kiválasztott népének szól, hanem azoknak is, akiket megszálltak hatalmas hadseregekkel a náci? Akik vagy meghaltak, vagy nézték a gyalázatot, esetleg könnyel a szemükben? 2019-et írunk. A kérdés, a gyalázat ma is érvényes. Meg a sok-sok félrevezetés, például az olyan tudatlan Nobel-díjasok részéről, mint Jelinek. Az indiánokra még ki sem tértem. Arra sem, hogy az USA bombákkal szórja demokráciaeszményét a szerencsétlen kis országokra, hogy azután az őslakosoknak menekülniük kelljen, embercsempészek karmai közé kerülve, gyakran belefutva az óceánba, vagy itt nálunk leheljék ki lelküket egy kegyetlen konténerben. Szerencsés esetben üljenek a Keleti pályaudvar előtt nyomorultul?

VESZELY FERENC, Depisek, 1972